

Uchwała z dnia 28 kwietnia 2010 r., III CZP 2/10

Sędzia SN Henryk Pietrkowski (przewodniczący)

Sędzia SN Grzegorz Misiurek (sprawozdawca)

Sędzia SN Irena Gromska-Szuster

Sąd Najwyższy w sprawie z wniosku "F.I.L." S.A. w upadłości likwidacyjnej w K. reprezentowanej przez syndyka masy upadłości przy uczestnictwie Donaty P.-J. o stwierdzenie upadku zabezpieczenia, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 28 kwietnia 2010 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Apelacyjny w Krakowie postanowieniem z dnia 29 grudnia 2009 r.:

„Czy umorzenie postępowania na podstawie art. 182¹ § 1 k.p.c. skutkuje upadkiem zabezpieczenia na podstawie art. 744 k.p.c.?”

podjął uchwałę:

Umorzenie postępowania na podstawie art. 182¹ § 1 k.p.c. nie powoduje przewidzianego w art. 744 k.p.c. upadku zabezpieczenia polegającego na obciążeniu nieruchomości hipoteką przymusową wpisaną do księgi wieczystej przed ogłoszeniem upadłości.

Uzasadnienie

Sąd Okręgowy w Krakowie prawomocnym postanowieniem z dnia 17 lutego 2009 r. zabezpieczył – przed wszczęciem postępowania – roszczenie powódki o nakazanie pozwanej złożenia oświadczenia woli przez obciążenie nieruchomości pozwanej hipoteką przymusową do kwoty 305 440 zł. W dniu 23 marca 2009 r. hipoteka ta została wpisana do księgi wieczystej prowadzonej dla nieruchomości obciążonej.

Postanowieniem z dnia 5 maja 2009 r. Sąd Rejonowy dla Krakowa-Śródmieścia ogłosił upadłość pozwanej, obejmującą likwidację jej majątku. W związku z tym, Sąd Okręgowy w Krakowie postanowieniem z dnia 9 czerwca 2009 r., na podstawie art. 182¹ § 1 k.p.c., umorzył postępowanie w sprawie o nakazanie pozwanej złożenia oświadczenia woli, a postanowieniem z dnia 5 października 2009 r. – na wniosek syndyka masy upadłości pozwanej – stwierdził upadek udzielonego zabezpieczenia, powołując się na art. 744 § 1 k.p.c.

Sąd Apelacyjny w Krakowie, rozpoznając zażalenie powódki powziął poważne wątpliwości, którym dał wyraz w zagadnieniu prawnym przedstawionym do rozstrzygnięcia. Zauważył, że art. 744 § 1 k.p.c. nie uzależnia upadku zabezpieczenia od przyczyny umorzenia postępowania, można zatem uznać, że upadek zabezpieczenia następuje w każdym przypadku umorzenia postępowania, a zatem również w sytuacji określonej w art. 182¹ § 1 k.p.c.

Jednocześnie jednak Sąd Apelacyjny wskazał na argumenty podważające trafność tego zapatrywania. Przy wykładni art. 744 § 1 w zakresie, w jakim odnosi się on do przypadku uregulowanego w art. 182¹ § 1 k.p.c., nie można pominąć przepisów ustawy z dnia 23 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (jedn. tekst: Dz.U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361 ze zm. – dalej: "Pr.u.n."), w szczególności art. 146 ust. 3, zgodnie z którym postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia, które zostały już wykonane przed ogłoszeniem upadłości, zostają utrzymane w mocy po jej ogłoszeniu. W rozpoznawanej sprawie umorzenie postępowania nastąpiło jedynie ze względu na niedopuszczalność dochodzenia wierzytelności w postępowaniu rozpoznawczym, gdyż powódka może dochodzić zaspokojenia wierzytelności tylko w ramach postępowania upadłościowego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 744 § 1 k.p.c., w razie prawomocnego zwrotu albo odrzucenia pozwu lub wniosku, oddalenia powództwa lub wniosku albo umorzenia postępowania, zabezpieczenie upada. Przewidziany w tym przepisie upadek zabezpieczenia następuje *ex lege*, bez konieczności wydania w tym przedmiocie orzeczenia, na wniosek obowiązany sąd może jednak wydać postanowienie stwierdzające upadek zabezpieczenia (art. 754¹ § 3 w związku z art. 744 § 3 k.p.c.). W piśmiennictwie trafnie wskazuje się, że orzeczenie takie może być potrzebne obowiązanemu – tak jak w konkretnym stanie faktycznym – do uzyskania wykreślenia hipoteki przymusowej z księgi wieczystej.

Sens rozwiązania przyjętego w art. 744 § 1 k.p.c. jest oczywisty. Udzielone zabezpieczenie nie może trwać, gdy postępowanie, którego przedmiotem było zabezpieczone roszczenie, zostało prawomocnie zakończone w sposób negatywny dla uprawnionego. Automatyczny upadek zabezpieczenia następuje w takim wypadku niezależnie od tego, czy do zakończenia postępowania doszło z przyczyn procesowych (zwrot pozwu, umorzenie postępowania, odrzucenie pozwu), czy też merytorycznych (oddalenie powództwa). Wątpliwości budzi natomiast kwestia, czy skutek ten następuje także w razie umorzenia postępowania na podstawie art. 182¹ § 1 k.p.c., tj. ogłoszenia upadłości obejmującej likwidację majątku pozwanego, jeżeli postępowanie dotyczy masy upadłości, z brzmienia bowiem art. 744 § 1 k.p.c. nie wynika, aby upadek zabezpieczenia z mocy prawa następował w zależności od przyczyny umorzenia postępowania.

Poszukując odpowiedzi na to pytanie trzeba mieć na względzie *ratione legis* art. 182¹ k.p.c., dodanego na podstawie art. 1 pkt 9 ustawy z dnia 16 listopada 2006 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 235, poz. 1699), która weszła w życie z dniem 20 marca 2007 r. Wprowadzenie tego przepisu podyktowane zostało – na co wskazuje uzasadnienie projektu powołanej ustawy – potrzebą uporządkowania skutków ogłoszenia upadłości podmiotu postępowania cywilnego ze względu na rodzaj upadłości. W myśl art. 182¹ § 1 k.p.c., ogłoszenie upadłości likwidacyjnej wobec pozwanego wyłącza możliwość kontynuowania przeciwko niemu sprawy dotyczącej majątku wchodzącego w skład masy upadłości; jedynym sposobem dochodzenia wierzytelności upadłościowych w takim wypadku jest zgłoszenie ich do masy i ustalenie przez sędziego komisarza. Przyjmując takie rozwiązanie ustawodawca znowelizował jednocześnie art. 174 § 1 pkt 4 k.p.c., który nie stanowi już podstawy zawieszenia postępowania w razie ogłoszenia upadłości likwidacyjnej w stosunku do strony pozwanej. Przyznał też powodowi prawo ponownego wytoczenia powództwa – w terminie trzech miesięcy po prawomocnej odmowie uznania wierzytelności, uchyleniu, prawomocnym zakończeniu albo umorzeniu postępowania upadłościowego, bądź też zmianie postanowienia o ogłoszeniu upadłości obejmującej likwidację majątku pozwanego na postanowienie o ogłoszeniu upadłości z możliwością zawarcia układu – z zachowaniem skutków, jakie ustawa wiąże z poprzednio wytoczonym powództwem i bez konieczności powtórzenia postępowania dowodowego (art. 182¹ § 2 i 3 k.p.c.).

Z tych unormowań wynika, że umorzenie postępowania w następstwie ogłoszenia upadłości likwidacyjnej pozwanego ma na celu nie zakończenie postępowania ze względu na niemożliwość realizacji roszczenia w ogóle, lecz umożliwienie powodowi skorzystania z innego – właściwego w takim wypadku – sposobu uzyskania zaspokojenia. Na rzecz takiego rozumienia znaczenia art. 182¹ k.p.c. przemawiają dotychczasowe wypowiedzi Sądu Najwyższego dotyczące wykładni tego przepisu, w których akcentowano wąski – uwzględniający istotę postępowania upadłościowego – zakres przedmiotowy jego zastosowania, a także odrębności odróżniające tę podstawę umorzenia postępowania od innych podstaw przewidzianych w Kodeksie postępowania cywilnego (por. wyrok z dnia 16 października 2008 r., III CSK 120/08, nie publ. oraz postanowienia z dnia 14 maja 2009 r., I CSK 14/09, nie publ. i z dnia 16 lipca 2009 r., I CSK 14/09, nie publ. oraz z dnia 3 kwietnia 2008 r., II CSK 561/07, OSNC-ZD 2009, nr B, poz. 38). Istotna z punktu widzenia rozważanego zagadnienia prawnego odmiennność konieczności umorzenia postępowania z przyczyny wskazanej w art. 182¹ § 1 k.p.c. nie wynika – jak wspomniano – z niedopuszczalności dochodzenia określonego roszczenia w ogóle, lecz z potrzeby wdrożenia właściwego sposobu jego zaspokojenia. Ideę tę realizuje także art. 182¹ § 2 k.p.c., umożliwiający powodowi ponowne dochodzenia roszczenia w drodze procesu, w warunkach bliskich kontynuacji umorzonego wcześniej postępowania.

Wprowadzając nową podstawę umorzenia postępowania, określoną w art. 182¹ § 1 k.p.c., ustawodawca nie zsynchronizował tego przepisu z brzmieniem art. 744 § 1 k.p.c., obowiązującym – w swoim zasadniczym kształcie – od 1965 r., przytoczone argumenty nakazują jednak przyjąć, że umorzenie postępowania na tej podstawie nie prowadzi automatycznie do upadku udzielonego zabezpieczenia. Przyjęcie odmiennego zapatrywania nie dałoby się pogodzić z regułą wyrażoną w art. 182¹ § 2 k.p.c., zgodnie z którą, w przypadku ponownego wytoczenia powództwa, zachowane zostają skutki, jakie ustawa wiąże z poprzednio wytoczonym powództwem.

Na rzecz zaprezentowanej wykładni art. 744 § 1 k.p.c. przemawiają również argumenty wynikające z przepisów Prawa upadłościowego i naprawczego, określających wpływ ogłoszenia upadłości na inne postępowania. Istotne znaczenie ma w tym kontekście art. 146 ust. 3 – w brzmieniu obowiązującym od dnia 2 maja 2009 r., ustalonym ustawą z dnia 6 marca 2009 r. o zmianie ustawy – Prawo

upadłościowe i naprawcze, ustawy o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym oraz ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. Nr 53, poz. 434) – odnoszący się wprost do relacji pomiędzy postępowaniem upadłościowym a postępowaniem zabezpieczającym. Zgodnie z tym przepisem, po ogłoszeniu upadłości niedopuszczalne jest wykonanie wydanego przed ogłoszeniem upadłości dłużnika postanowienia o zabezpieczeniu roszczenia wynikającego z wierzytelności podlegającej zgłoszeniu do masy upadłości, z wyjątkiem zabezpieczenia roszczeń alimentacyjnych oraz roszczeń o rentę z tytułu odpowiedzialności za uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia albo utratę żywiciela oraz o zamianę uprawnień objętych treścią prawa dożywocia na dożywotnią rentę. Z treści tego unormowania wynika jednoznacznie, że zabezpieczenia, które – co miało miejsce w ustalonym stanie faktycznym – zostały wykonane przed ogłoszeniem upadłości, pozostają w mocy po jej ogłoszeniu.

Należy także wskazać na szczególną pozycję w postępowaniu upadłościowym wierzyciela, którego roszczenie zostało zabezpieczone hipoteką przymusową; przysługuje mu prawo zaspokojenia z przedmiotu zabezpieczenia przed innymi wierzycielami. Zgodnie z art. 236 ust. 2 Pr.u.n., wierzytelność zabezpieczona hipoteką jest umieszczana na liście wierzytelności z urzędu, stosownie zaś do art. 336 ust. 1 zdanie pierwsze Pr.u.n., sumy uzyskane z likwidacji rzeczy, wierzytelności i praw obciążonych hipoteką przeznacza się – z zachowaniem przepisów ustawy – na zaspokojenie wierzycieli, których wierzytelności były zabezpieczone na tych rzeczach lub prawach. Nie ulega wątpliwości, że wierzyciel zabezpieczony hipoteką nie mógłby skorzystać z prawa odrębnego zaspokojenia, gdyby umorzenie postępowania na podstawie art. 182¹ § 1 k.p.c. powodowało skutek w postaci upadku zabezpieczenia.

Umorzeniu na podstawie art. 182¹ § 1 k.p.c. podlegają tylko postępowania w sprawach, w których dochodzone roszczenia mogą podlegać procedurze zgłoszenia i uznawania wierzytelności w postępowaniu upadłościowym, a więc takie, które w doktrynie określa się mianem wierzytelności upadłościowych. Roszczenie o zobowiązane do złożenia oświadczenia woli – jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z dnia 16 października 2008 r., III CSK 120/08 – nie należy do tego rodzaju wierzytelności. Wynika z tego, że postanowienie Sądu Okręgowego w Krakowie z dnia 9 czerwca 2009 r. o umorzeniu postępowania wydane zostało z naruszeniem art. 182¹ § 1 k.p.c., okoliczność ta nie stoi jednak na

przeszkodzie rozstrzygnięciu przedstawionego zagadnienia prawnego. Zagadnienie to wynikło w toku postępowania o stwierdzenie upadku zabezpieczenia, w ramach którego zasadność prawomocnego umorzenia postępowania nie podlega już kontroli.

Z tych względów Sąd Najwyższy rozstrzygnął przedstawione zagadnienie, jak w uchwale (art. 390 k.p.c.).